

Klassieke Olympiaden 2019-2020

Pensum Latijn

Finale

Inleiding

Het finalepensum is ook genomen uit de derde satire van Juvenalis. Hierin is wederom Juvenalis' vriend Umbricius aan het woord. In het eerste gedeelte gaat hij tekeer over de Grieken, in het tweede deel klaagt hij over de positie van de arme en gewone man in Rome tegenover die van de rijken.

Tekst

- 81 Horum ego non fugiam conchyliā? Me prior ille
signabit fultusque toro meliore recumbet,
advectus Romam quo pruna et cottana vento?
Usque adeo nihil est, quod nostra infantia caelum
- 85 hausit Aventini baca nutrita Sabina?
Quid quod adulandi gens prudentissima laudat
sermonem indocti, faciem deformis amici,
et longum invalidi collum cervicibus aequat
Herculis Antaeum procul a tellure tenentis,
- 90 miratur vocem angustam, qua deterius nec
ille sonat quo mordetur gallina marito?
Haec eadem licet et nobis laudare, sed illis
creditur. An melior, cum Thaida sustinet aut cum
uxorem comoedus agit vel Dorida nullo
- 95 cultam palliolo? Mulier nempe ipsa videtur,
non persona, loqui; vacua et plana omnia dicas
infra ventriculum et tenui distantia rima.
Nec tamen Antiochus nec erit mirabilis illic
aut Stratocles aut cum molli Demetrius Haemo:
- 100 natio comoeda est. Rides, maiore cachinno
concutitur; flet, si lacrimas conspexit amici,
nec dolet; igniculum brumae si tempore poscas,
accipit endromidem; si dixeris "aestuo," sudat.
Non sumus ergo pares: melior, qui semper et omni

105 nocte dieque potest aliena sumere vultum
a facie, iactare manus, laudare paratus,
si bene ructavit, si rectum minxit amicus,
si trulla inverso crepitum dedit aurea fundo.

Praeterea sanctum nihil †aut† ab inguine tutum,

110 non matrona laris, non filia virgo, nec ipse
sponsus levis adhuc, non filius ante pudicus;
horum si nihil est, aviam resupinat amici.

*En zo raken
ze heel intiem en des te meer ontzien
bij velen thuis.*

*Maar dit relaas van Grieken
duurt al te lang, dus laat de sportschool gaan,
maar hoor alleen nog even hoe een sjeke
professor-stoïcijn, geschoold in Tarsus,
het heeft bestaan zijn vriend en volgeling
ten val te brengen door gemene laster!*

120 *Heus, waar een Griek het voor het zeggen heeft
moet een Romein opzij. Heeft hij een vriend,
dan hij alleen, geen anderen erbij,
zo hebziek zijn ze. En hij hoeft maar even
het lichtgelovig oor van mijn patroon
een druppel typisch Grieks venijn te geven,
of weg ben ik, en weg mijn vele jaren
van dienstbetoon. Wie dient, dient wel als afval.*

126 Quod porro officium, ne nobis blandiar, aut quod
pauperis hic meritum, si curet nocte togatus
currere, cum praetor lictorem inpellat et ire
praecipitem iubeat dudum vigilantibus orbis,

130 ne prior Albinam et Modiam collega salutet?
Divitis hic servo cludit latus ingenuorum
filius; alter enim quantum in legione tribuni

accipiunt, donat Calvinae vel Catienae,
ut semel aut iterum super illam palpitet; at tu,
135 cum tibi vestiti facies scorti placet, haeres
et dubitas alta Chionen deducere sella.
Da testem Romae tam sanctum quam fuit hospes
numinis Idaei, procedat vel Numa vel qui
servavit trepidam flagranti ex aede Minervam:
140 protinus ad censum, de moribus ultima fiet
quaestio. "Quot pascit servos? Quot possidet agri
iugera? Quam multa magnaue paropside cenat?"
Quantum quisque sua nummorum servat in arca,
tantum habet et fidei. Iures licet et Samothracum
145 et nostrorum aras, contemnere fulmina pauper
creditur atque deos dis ignoscentibus ipsis.

Quid quod materiam praebet causasque iocorum
omnibus hic idem, si foeda et scissa lacerna,
si toga sordidula est et rupta calceus alter
150 pelle patet, vel si consuto volnere crassum
atque recens linum ostendit non una cicatrix?

Juvenalis, *Satiren* 3.81-151
(Vertaling M. d'Hane-Scheltema)

Aantekeningen

81	horum conchylum	<i>bedoeld zijn de Grieken</i> purperkleurig gewaad (<i>zie commentaar</i>)
	me	<i>ablativus</i>
82	signo, signare	van een zegel voorzien (<i>zie commentaar</i>)
	fulcio, <i>PPP</i> fultus	stutten, ondersteunen
	torus	(aanlig)bed
	recumbo	gaan liggen
83	adveho, <i>PPP</i> advectus quo <i>t/m</i> vento	aanvoeren, brengen naar <i>lees: vento quo pruna et cottona advecta sunt (zie commentaar)</i>
	prunum	pruim
	cottona <i>mv.</i>	(kleine) vijgen
84	usque adeo quod infantia	bijna zozeer (het feit) dat kindertijd
85	haurio Aventinus baca nutrio Sabinus	in zich opnemen <i>zie commentaar</i> olijf voeden <i>zie commentaar</i>
86	Quid quod	Wat (te zeggen/denken) van het feit dat
	adulor, adulari	vleien
87	sermo, sermonis indoctus	taal, het spreken onontwikkeld
88	cervex, cervicis aequo, aequare + <i>dat.</i>	nek; <i>meervoud ook: schouders</i> gelijkstellen aan
89	Antaeus tellus, telluris	<i>zie commentaar</i> aarde
90	angustus qua deterius <i>bijw.</i>	<i>hier: piepend, krakerig</i> <i>ablativus van vergelijking</i> slechter
91		<i>lees: ille maritus sonat quo mordetur gallina</i>
	maritus	mannelijke
	mordeo	bijten
	gallina	kip
92-93	mihi creditur	ik word geloofd
93	an melior	soms <i>vul aan: comoedus est Graeco</i>
93, 94	Thaida, Dorida	<i>Griekse acc.; zie commentaar</i>
93	sustineo + <i>acc.</i>	de rol spelen van
94	comoedus ago	komediespeler opvoeren, (een rol) spelen
95	colo, <i>PPP</i> cultus palliolum nempe	verzorgen, sieren manteltje beslist, zeker
96	persona	masker, acteur met masker

	planus	vlak, plat
	omnia	<i>vul aan:</i> esse
97	infra + <i>acc.</i>	onder
	ventriculus	buikje
	disto, distare	gescheiden zijn
	rima	spleet(je)
98	Antiochus	<i>zie commentaar</i>
	mirabilis	verbazingwekkend, bijzonder
	illic	<i>bedoeld is: in Griekenland</i>
99	mollis	week, zacht
100	comoedus <i>bijv. nmw.</i>	komedie-, van de komedie
	cachinnus	schaterlach
101	concutio, concutere	hevig schudden, omverwerpen
102	igniculus	vlammetje, vuurtje
	bruma	winter
103	endromis, endromidos	wollen mantel
	aestuo, aestuare	koken, verhit zijn
	sudo, sudare	zweeten
104	melior	<i>vul aan:</i> est
105	aliena	<i>congrueert met facie (r. 106)</i>
106	iacto, iactare	in de lucht gooien
107	ructo, ructare	een boer laten
	mingo, <i>perf.</i> minxi	plassen
108	trulla	<i>zie commentaar</i>
	inverto, <i>PPP</i> inversus	omkeren
	crepitus, -us	geknetter, gegalm
	fundus	bodem
109	sanctus	heilig
	aut	<i>zie commentaar</i>
	inguen, inguinis	mannelijk geslachtsdeel, lul
110	lar, laris	huis
111	sponsus	verloofde
	levis	glad, zonder baard
	pudicus	zedig, kuis
112	avia	oma
	resupino, resupinare	op de rug leggen
126	porro	verder, vervolgens
	officium	dienst, plicht; <i>vul aan:</i> est
	blandior + <i>dat.</i>	vleien
127	hic	hier (<i>bedoeld is: in Rome</i>)
128	lictor	<i>zie commentaar</i>
	inpello	aandrijven, opzweepen
129	praeceps, praecipitis	halsoverkop
	dudum	lang
	vigilo, vigilare	wakker zijn
	orba	(kinderloze) weduwe
130	Albina, Modia	<i>zie commentaar</i>
131	hic	<i>zie regel 127</i>
	cludit	= claudit

	latus, lateris <i>onz.</i>	zijde (van het lichaam); <i>zie commentaar</i>
	ingenuus	vrij man
132	alter	<i>bedoeld is de slaaf uit regel 131</i>
133	Calvina, Catiena	<i>zie commentaar</i>
134	palpito, palpitare	snel bewegen
135	vestitus	opgedirkt, opgedoft
	scortum	hoer
	haereo	vastgenageld staan
136	Chione, <i>acc.</i> Chionen	<i>zie commentaar</i>
	sella	stoel, bank
137	testis, testis	getuige
	sanctus	onberispelijk
	hospes, hospitis	gastheer; <i>zie commentaar</i>
138	numen, numinis	godheid
	Idaeus	van de Ida
	Numa	<i>zie commentaar</i>
139	trepidus	trillend
	flagro, flagrare	in brand staan
	aedes, aedis	tempel; <i>zie commentaar</i>
140	protinus	meteen
	census, -us	vermogen, bezit
	ad censum	<i>vul aan:</i> itur - men gaat
141	pasco	voeden
142	iugerum	hectare; <i>zie commentaar</i>
	paropsis, paropsidis	schotel
143	nummus	munten, geldstuk
	arca	geldkist
144	iuro, iurare	zweren
	licet + <i>con.</i>	ook al
	Samothracum	<i>vul aan:</i> deorum; <i>zie commentaar</i>
	Samothraces, -um <i>mv.</i>	(inwoners van) Samothrace
145	fulmen, fulminis	bliksem
146	dis	= deis
	ignosco	vergeven, niet kwalijk nemen
147	Quid quod	<i>zie regel 86</i>
	iocus	grap
148	hic	<i>zie regel 127</i>
	foedus	lelijk, vuil
	scindo, <i>PPP</i> scissus	scheuren
	lacerna	cape; <i>vul aan:</i> est
149	sordidulus	een beetje vuil
	rupta	<i>ablativus</i>
	calceus	schoen
150	pellis, pellis	vel, leer
	consuo	aan elkaar naaien
	volnere	= vulnere
	crassus	grof, ruw
151	linum	draad
	cicatrix, cicatricis <i>vrl.</i>	litteken; <i>hier:</i> naad

Commentaar

regel 81 conchyliā

Eigenlijk zijn dit de purperslakken. Vandaar wordt het ook de aanduiding voor de purperkleur en purperkleurige kleding. Juvenalis gaat - *nota bene* met een Grieks woord - in tegen het dragen van exotische kleding.

regel 82 signabit

Getuigen bij juridische documenten (testament, huwelijkscontract, vrijlating van slaven) zetten normaliter hun zegel erop in volgorde van senioriteit.

regel 83 pruna et cottona

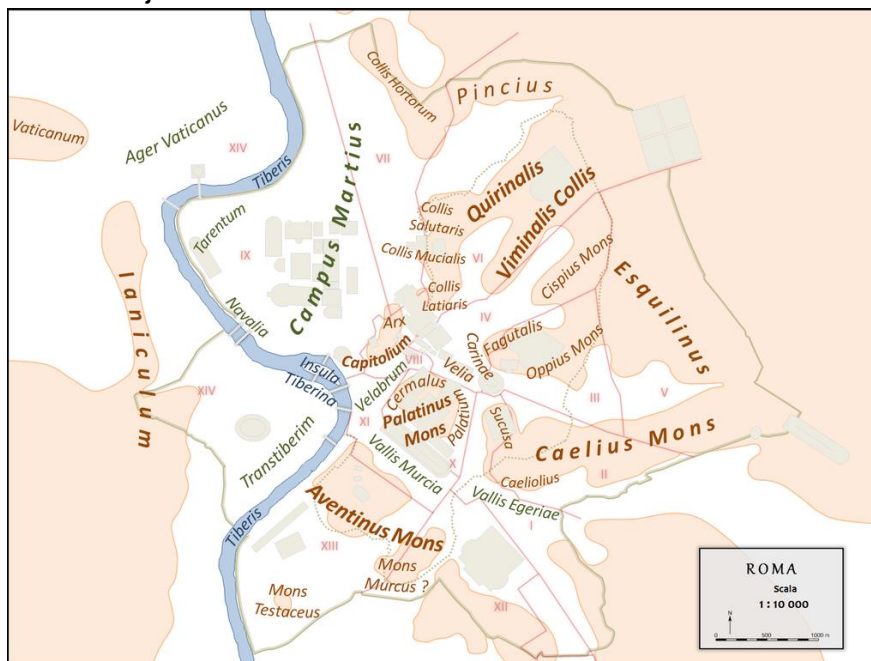
Deze vruchten werden geïmporteerd vanuit Syrië.

regel 84-85 caelum hausit

Hier lijken twee betekenissen door elkaar heen te spelen: *caelum* duidt de hemel aan en het gaat hier om een visuele ervaring; of *caelum* duidt de lucht aan en gaat het dus om het inademen.

regel 85 Aventini, Sabina

De Aventijn is één van de zeven heuvels van Rome.

Bron: Wikipedia

De Sabijnen woonden ten noordoosten van Rome.

Bron: Wikipedia

regel 87 amici

Amicitia kan ook slaan op politieke vriendschappen; hier is het woord *amicus* waarschijnlijk gebruikt om de *patronus* aan te duiden.

regel 89 Antaeum

Antaeus was een monsterachtige reus, zoon van Gaea (Aarde) en Neptunus, die leefde in Noord-Afrika. Hij viel alle reizigers aan en doodde hen genadeloos, omdat hij zijn vader had beloofd een tempel voor hem te bouwen van menselijke schedels. Er werd gezegd dat hij onoverwinnelijke was, zolang hij in contact was met zijn moeder Aarde. Werd jij op de grond gegooid, dan kreeg hij dus veel nieuwe kracht. Hercules versloeg hem door hem van de grond op te tillen en hem in de lucht te wurgen.

Bron: Wikipedia

regel 93-94 Thaida, uxorem, Dorida

In de *fabulae palliatae*, toneelstukken in het Latijn gebaseerd op de Griekse Nieuwe komedie, genoemd naar de *pallium* (een Griekse mantel), treden vaak standaard personages op. Er waren drie stereotiepe vrouwenrollen: *meretrices* (hoeren), *matronae* of *uxores* (respectabele echtgenotes) en *ancillae* (slavinnen). Thais is een vaste naam voor een hoer, Doris voor een slavin. Omdat de laatste aan het werk is, draagt zij geen manteltje.

regel 98-99 Antiochus, Stratocles, Demetrius, Haemus

Alle vier waren in Rome optredende Griekse acteurs. Acteurs werden vaak verwijfd genoemd (*mollis*).

regel 108

De betekenis van deze regel is onzeker, omdat het niet helemaal duidelijk is wat het woord *trulla* hier betekent. Eigenlijk is het een opscheplepel om wijn van het mengvat in een beker te scheppen. Volgens een gezaghebbend Engels woordenboek duidt het hier een waskom aan. Mogelijke interpretaties zijn:

1. Als de rijke man zijn glas heeft leeggedronken zonder een druppeltje achter te laten. *Crepitus* duidt dan het geluid aan waarmee de laatste druppels het glas verlaten.
2. De *trulla* is een po. Probleem is dat er geen andere voorbeelden zijn van deze betekenis en dat er evenmin archeologisch bewijs is voor een dergelijke betekenis.

Het idee hierachter is dat de gouden pot ondersteboven op de grond wordt gezet waarna de aanwezigen om het hardst in de holle basis ervan mogen plassen. Daarmee is er een sterkere verbinding tussen de regels 107 en 108.

regel 109 aut

De kruisen maken duidelijk dat dit woord hier niet klopt. Zo klopt het vers metrisch in elk geval niet. Wat er wel precies gelezen moet worden, is onzeker. Mogelijkheden zijn: **nihil huic vel ab** of **nihil est neque ab** of **nihil aut tibi ab**. Beide laatste mogelijkheden geven een elisie voor *ab*; op deze plaats in het vers heeft Juvenalis nooit een elisie.

regel 117 professor-stoïcijn

M. d'Hane-Scheltema geeft in een voetnoot de volgende toelichting: "Met professor-stoïcijn wordt bedoeld de uit het Oosten afkomstige Publius Egnatius Celer, een stoïcijnse wijsgeer en vriend van een zekere Barea Soranus. Toen deze tijdens Nero's regering in een proces werd veroordeeld, getuigde Celer tegen hem."

regel 126 porro

Hierdoor wordt de overgang aangegeven in onderwerp: van de Grieken naar de Romeinen die evenmin echte Romeinen zijn.

regel 126-127 officium, meritum

Een *officium* is een verrichte dienst, een *meritum* een dienst die een claim legt op de begunstigde.

regel 128 lictorem

Een *lictor* was een dienaar die de hoogste Romeinse ambtenaren vergezelde. Lictoren droegen *fasces* (takkenbundels waarin een bijl zat), symbool van de rechtsmacht van de ambtenaren. De *lictor* vormde een erewacht voor aanzienlijke personen met een officiële functie in de Romeinse maatschappij. Zij zorgden voor een vrije doorgang door de stad.

bron: Wikipedia

regel 130 Albinam et Modiam

Verder onbekende rijke Romeinse weduwen.

regel 130 salutet

De *clientes* brachten hun *patronus* 's morgens vroeg een *salutatio* (beleefdheidsbezoek) om hun respect te betuigen. Degenen die de *salutatio* deden bij rijke weduwen, probeerden door hen geadopteerd te worden als erfgenaam. Deze praktijken worden vaak satirisch op de hak genomen.

regel 131 cludit latus

Het is een teken van respect aan de linkerkant of aan de buitenkant van iemand te lopen. Oorspronkelijk is het een militaire gewoonte: de schildknaap of de oppasser van een officier beschermde zo de linkerkant van de militair.

regel 133 Calvinae vel Catiene

Namen van aristocratische dames. Misschien wordt Junia Calvina bedoeld die door andere schrijvers uit dezelfde tijd wordt genoemd.

regel 136 Chionen

"Sneeuw-Wit" is de naam van een prostituée die in verschillende gedichten van Martialis voorkomt. Zij bevindt zich kennelijk op een soort bank, zoals die voorkomen in bordelen.

Bron: cloacamaxima1.wordpress.com, fresco uit het bordeel in Pompeii met een prostituée en klant op een bed-bank.

regel 137 hospes

Bedoeld wordt Publius Cornelius Scipio Nasica. Hij werd in 204 voor Chr. als *vir optimus* uitgekozen door de senaat om de zwarte steen, de zichtbare aanwezigheid van de Magna Mater Cybele, van het Idagebergte in Klein-Azië naar Rome te begeleiden. Het orakel in Delphi had namelijk opgedragen dat de beste man in Rome de godin als gastheer moest ontvangen.

regel 138 Numa

De tweede koning van Rome, Numa Pompilius, was bekend om zijn godsdienstigheid.

Bron: romeinen.info, koning Numa Pompilius, afgebeeld op een denarius van Pompeius.

regel 139 aede

In 241 voor Chr. brak er brand uit in de tempel van Vesta. Daarin bevond zich het Palladium, het beeld van Pallas Athena / Minerva waarvan men geloofde dat het in Troje uit de hemel was gevallen, een symbool van onkwetsbaarheid. Het beeld werd gered door L. Caecilius Metellus, die daarbij blind werd.

regel 142 iugera

Een *iugerum* is eigenlijk een morgen land: de hoeveelheid land die in een morgen geplouwd kan worden. Dit is ongeveer een kwart hectare.

regel 144 Samothracum

Het eiland Samothrace in het noordoosten van de Aegeïsche zee kende een beroemde mysteriecultus gewijd aan ofwel Castor en Pollux ofwel aan de Cabiren (zonen van Vulcanus). De ingewijden mochten in geen geval meened plegen.

Bron: greeceguide.co.uk

regel 145 fulmina

Als teken van de woede van Jupiter.